

Szo sztya le európvike romenca taj szintenca telo holokauszto

Tanárengero vasztuno kenyvo

Szerzővi: Gerhard Baumgartner, Irmgard Bibermann, Maria Ecker, Robert Sigel
www.romasintigenocide.eu

Szerkezeto le szikjaribeszkere papíreng	3
Roma: o legbareder kissebségo andi Európa	5
Buter információvi pale valaszave bútýakerne papírja	10
Búti le dzsivibnaszkere rajzenca	20
Javaslattya ko szikjaribe	22
Búti le kípenca	28
Szar te bútýaren le kípenca	30
Szar saj marasz szít o csillutno dikhibe, aszo ando manusa thabija?	41

Impresszumo:

Szerzővi: Gerhard Baumgartner, Irmgard Bibermann, Maria Ecker, Robert Sigel

Szerkesztőségo: Maria Ecker, Karen Polak, Werner Dreier

Grafikuskinya: Sabine Sowieja _erinnern.at_ Kirchstraße 9/2 6900 Bregenz

2 Tartalmo

Szerkezeto le szikjaribeszker papíreng Gerhard Baumgartner

O bútyakerne papírja uppe internetesno ódalo romasintigenocide.eu szikaven o legbareder témi taj kergyuvibja palo ári mundaripe le európavike romen taj szinten. O témi báre but aszave manusenca választingyam ári, ako ande európavike romengero taj szintengero szervezettja kerem búti, taj te le történészenca, ako and' odona országai kerem búti, pale szoszte írinasz. O bútyakerne papírja csak k' odona országai phangyon, aká le romen taj le szinten tradkernahi taj mundarkernahi maskar o bersa 1933 taj 1945.

Szako bútyakerno papíri jek kergyuvibeszke vagy jek bare történésiszke ando tradkeribe kerel engedelmo, aszo ando címo hi, taj aszo jekhe történelmike kípotha szikavel. Pas o hárho magyarázóno szövego o papírja még buter információjovi den telo „Dzsannahi odá“ ríszo, javaslato thoven pi korkóriki búti szakone témate telo „Tumari búti“ ríszo, taj még phenen, hogy kathar hi o kípo. O soro po balno ódalo, aká o bersa hi, szikavel odona divesza, kana o kípo kergyija.

O bútyakerne papírja pándzs ríszende hi osztíme. Odá ríszo, szo telo A betúvo hi, ánde szikavel ole európavike romengero taj szintengero íleto ando 20-te selberseszkeró elejo. O B ríszo ánde szikavel o legbareder bútya ando tradkeribe le romen taj le szinten taj lengero ári nyuminibe angl' odá, kana még o Nemzetike Szocialisti zór pumenge lije. O C ríszo ánde szikavel o egyre ergyaveder tradkeribe, aszo állandósulingya, aszo o Nemzetike Szocialisti anye ketháne. O bútyakerne papírja ando D ríszo palo bareder kergyuvibja ande manusengere mundarkeribe bason, aszo o Nemzetike Szocialisti taj o fasisztike szervezettja kergye. O E ríszo pal' odona manusa basol, ako túl dzsivgye o manusengero mundarkeribe, taj pale lengero harco, hogy ánde te pindzsaren aszo kergye, taj lóve te huden vas' odi but kínya, aszo préko dzsivgye. Taj még palo pále gondolási basol.

3 Szerkezeto

O olvasóvi saj pindzsarkeren még ole Karl Stojkaha, ako vígig len lidzsel pe honlaposzkero rísi. Leszkere íletoszkere különfélikne rísi szikaven, szar dzsivlahi jek európviko romano családó – akaszkeró íleto báre lácshé téle hi írindo – katar o 30-asne bersa, préko p' odona dive, akana o but náci tradkernahi le manusen, zsi adádíve. O bútýakerne papírja még buter információvi ikren palo dzsivibnaszkere rajzi pale páre romende taj szintende, szar phenasz pali Sofia Taikon taj Zoni Weisz (dik még „Búti le dzsivibnaszkere rajzenca“).

Pe szakone ríszoszkero elejo szi jek térképo, aszo szikavel, hogy ká sztye o bareder bútýa. Po legbuter than lágerja szikaven o térképi. Te uppe dzsan, saj hi te reszen jek bútýakerno papíri, aszo pale jek konkrét lágeriszte basol. O térképi o legbareder történelmike lágeren szikaven; csak pale zalog internálóne taj fogjike táborja saj hi te dikhen o példi.

4 Szerkezeto

Roma: o legbareder kissebségo andi Európa Gerhard Baumgartner

Uppe becsülime 8 milijóvi roma taj szinti dzsivel adádíve Európate. Ónk különfélikne cshibja vakeren, aszosztar jek zalog báre áver hi. Habár adana cshibja ugyanodole indijajike gyökerenca birinen, – különfélikne számende szi ánde perzsike, örményike taj görögike alava, aszo préko linye – aszar fejlődinnahi, szít géje, avka, aszar te o áver bare cshibjengere csoportya. Áverfélikne szintike cshibja vakeren andi Északiki taj Nyugatiki Európa. I romani cshib andi Maskarutni taj Díliki Európa báre zorále befojásolingye odona cshibja, aszo arra sztye, szar i albániki taj i törökiki po Balkáno, taj még i romániki, i ungriki taj i szláviki cshib.

O legbuter ríszo le európvike romenge taj szintenge andi Maskarutni Európa taj még po Balkáno dzsivel, vagyis aszave országende szar o Ungriko, o Szerviko, o Csehiko, i Bulgárija taj i Románija. Adana országí ando nacsillutne bersa ánde géje ando Európaviko Unijóvo, vagy te akani vakerkeren pale pumaro tagságo. Báre bare eltéréssa hi and' odá, aszar le romen ketháne számolingye, maskar o hivatalosne népszámlálásike adattya taj maskar o függetlenne szervezetengere adattya, aszo le manusengere jogi védinen taj le romen taj le szinten képviselinen. O hivatalosne népszámlálásike adattya jek buka andar odá indulinen ári, hogy kityi manusa vakeren románe taj szintika (*szintetikes*), de ando romengero taj szintengero csoporto na szako vakerel pe pumari cshib má adádíve.

Misto báre ergyave bútya aszo telo holokauszto préko dzsivgye taj még te akani misto fojamosno diszkriminációjóvo taj misto tradkeribe but dzséne ándar o kissebségo inkáb na íratinen pumen romeszke vagy szintoszke. O sakértóvi phárone dzsanen te phenen, hogy kasz saj hi romeszke vagy szintoszke te ikren, mer adana manusa ávreszar vakeren pale pumende taj te lengero ári dikhibe butvar áver hi. Zalog országende aszo andi Nyugatiki taj Északiki Európa hi o romane taj o szintike csoportya jekfar duvar ketháne ácsshinye áver vándorike csoportenca, szar phenasz le bádogosenca ando Írországo, le utazóvenca Bare Britanniata, vagy le jensisenca andi Nyugatiki Ausztrija, ando Díliki Nyimciko, ando Északiko Olasziko taj Svájcoszte. Na hajon jek ni o kutatóvi ni o kissebségike képviselővi ánd' odá, hogy adana csoportya ánde-i kempel te számítinen maskar o európvike romengero taj szintengero nípo vagy na.

Palo európvavike roma taj szinti odá gondolinnahi, hogy andar i észak-keletiki Indija származinnahi, aká még te adádíve dzsiven aszave csoportya, akaszkeri kultúra taj cshib ke lengeri hasonlítinel. Maskar o 5-to taj o 10-to selbers pal' adana thana buterval indulingye but dzséne Perzsijate taj ando Bizánciko Birodalmo. Tel' adana divesza i romani cshib báre but perzsiko, örményiko taj görögiko alav lija préko. O angoliko „gypsy“ alav taj o nyimciko „Zigeuner“ alav taj o buter alava ando neve latinike cshibja (phenasz o olasziko „zingari“, o spanyoliko „gitanos“, o francijaviko „gitans“) andar odona bersa hi, kana o roma uppe linye o kereszténységo ando Bizánciko Birodalmo. And' odona bersa le görögike „atzinganos“ alaveha odolen akharnahi, ke kaszte nasti sztya te reszen. Adá nevo legbuterval po keresztényike remeti phennahi taj pe áver manusende, ako na sztya ári thodo le khérutne rajenge. O nevi aszo ando nyimciko taj ando neve latinike cshibja haszninnahi, szikavnahi le romengero than maskar o buter nípi and' odona bersa, kana oggya resztye andi Európa taj po jek zalog zsi ko 17-dikno selbers. Maskar o gádzse o „Zigeuner“, „zingari“ taj o buter nevi csak o ergyave dikhibja szikaven, aszo ando manusa thabije. Mist' adá o legbuter roma taj szinti rusen vas' odona nevi, aszar akharen len, taj na kamen le te fogadinen.

O legelsőno írási palo roma Konstantinápojiszta hi andar o 810-esno bers. Pale adá na sztya nista zsi ko 14-to selbers, kana is először sztya odá, hogy báre but dzséne áje Európate. Odá than, aszo teleposzke kergye, jek ríszo po Peloponnészosziko félszigeto sztya, aszo te avka pindzsarasz, hogy „Buka Egyiptomo“. Mist' adá báre but roma taj szinti kisébb „egyiptomikenge“ akharnahi pumen, kana andi Nyugatiki Európa resztye. O angoliko „gypsy“ alav jek harneder forma hi le „Egyptian“ (andi romani cshib „egyiptomiko“) alaveszke. O „egyiptomiko“ nevo te othar saj ovel, hogy sztye aszave roma taj szinti, ako prékal o Egyiptomo taj prékal i Északiki Afrika resztye po Ibérijajiko félszigeto Európate.

Kana o keresztényike keresztésne államja Palesztínate taj andi Buka Ázsija szít péje, báre but „cigánnya“ géje pále le lukesztenca ketháne po drom andi Nyugatiki Európa. Lengere ivadíki adádíve má szintenge pumen akharen. Még ni akani náne súzso, hogy kathar hi adá nevo. Báre butvar phennahi pe pumende, hogy „raja“ vagy „egyiptomike hercegja“ hi. De saj kernahi odá szo kamnahi, mer na tartozinnahi tele jekke rajeszte is. Prékal o but bersengere sela avka kernahi búti szar o zenéssza, potyindle lukeszte, aszave ako o páncélja kernahi, taj szar pativale manusa ando potyindle lukesztengero serego, ako ágyúvi cshornahi. Kana ketháne áje o nemzetike seregja ando 17-dikno selbers, adana szabadne szintike csoportya egyre feder ári drugingyonahi, taj kana valako valaszó kerlahi lenca, na hudlahi váse nista taj po vígo má avka len tradkernahi szar „rablóven“.

6 História

O legbuter roma andi Maskarutni taj Keletiki Európa telo törökike háborúvi géje and' odá országo, aká te akani dzsivel. Butvar o keresztényike raja besagye len téle. Phenasz ando 1423-dikno bers o ungriko Zsigmond kiráji védelmiko papíri dinya ári leszkere „hűbéresiszke, akasz Lászlószke akharnahi, taj leszkere romenge“. But romendar baro raj úja, taj ando 1595-dikno bers o romano Stefan Razvan Moldvate uppe lija o vajda nevo. O legbuter roma ako Románijate dzsivlahi vagy jobbággya vagy rabszolgi ácsihnye taj ni na szabadulingye uppe zsi ko 1859-dikno bers.

Jek protestánsiko rasaj Győrtatar, andar o Nyugatiko Ungriko ája uppe p' odá, hogy o roma saj hogy Indijatar származinen. Kana Leidenoszte, Hollandijate, szikjolahi, ketháne ája dú trín indijajike tanulóvenca, taj lengeri cshib p' odi cshib hasonlítólahi, aszo odona roma vakeren, aká ó úja. Ando 1763-dikno bers íringya jekhe bécsike nyevipeszte pale po uppeavibe.

O legbuter romane csoportya andi Keletiki Európa avka dzsivnahi, hogy téle bestye. Bute főrende, szar phenasz Isztambuloszte, ande különfélikne főreszkere rízi besnahi. Ando 18-dikno selbers i Mária Terézia taj lakero cshávo, o dúto Józsefo, butvar kamnahi téle te besaven ole romen, ako még te akkor dzsanahi. Birodalmike papírja dinye ári maskar o 1771-dikno taj maskar o 1782-dikno bers, aszoszte ole romen phú dinye. De linye lendar lengere graszten, taj szar napszámossa lenca keravtatinnahi búti. But romano telepo Ausztrijate mist' adana birodalmike papírja úja. Le „cigányenge“ na csak pumari cshib taj pumare mukibja nasti sztya te vakeren taj te kerem, de még te lengere csháven linye lendar, hogy keresztényike gádzse len te bárgyaren uppe. Báre but roma cshigye pumen ánglal aszavo „civilizációjóvo“ aszo muszaj sztya.

Jek áver Habsburgiko raj, o Károly Lajos főhercego aszo kergya, aszo lácsho sztya le romenge. Ando 1888-dikno bers jek aszavo romano szótári dija ári, aszo só kenyvendar ácsšel, aszo avka akharen „Romano Csibakero Sziklariben“. Ánd' adá kenyvo stárvaldes félikno romano nyelvjárasi próbingya ande jekhe írotne cshibjate ketháne te rakinen.

7 História

Merro 19-dikne selberseszkeró vígó o legbuter rom andi Keletiki Európa szar napszámosi, vagy ako i phú kerel, vagy szar aratóvo rodlahi po máro. Jevende o legbuter dzséne ke kherende phirkerlahi taj avka különfélikne bútyenca próbinlahi jek buka lóve te roden szar bádogosi, vagy köszörűsi, vagy ako esernyűvi vagy gerebji kerlahi, taj még ako kosárja khuvkerlahi. But dzséne maskar lende basavibeha rodlahi még lóve. But szinti taj roma andi Nyugatiki Európa phirnahi ke kherende: szar grasztane kupecca taj vándorárussa dzsanahi palo jek pijaci po áver, vagy szar színéssza vagy zenéssza kernahi búti. Ando 19-dikno selbers kana ketháne áje o nemzetike államja aszo zorále kergye, n' úja nista andar odá, hogy odona akasz „cigányenge“ akharen pe pumare pre te ácsHEN, vagy avka te dzsiven szar o gádzse. Misto báre zorále állampolgárságike taj igazolványosne jogszabája but roma ácsHije bi o papírja. Taj még sztya aszave neve törvénya aszo tiltingya lenge, hogy te phirkeren ko khera te bikinkeren. Pe 19-dikne selberseszkeró vígó, egyre goreder sztya le romenge misto neve jagale. O jagale liginye vagy ando csoro kher len rakingye. O roma egyre feder téle csoriszalije taj rablóvengye vagy ergyavengye len ikrenahi. Telo elsőno világháborúvo but országende le vándorlóne romen ánde asztargye pe bersende ande fogjike táborja. Amúgy pale o téle beste roma lukeszte sztye ando különfélikne seregja taj butvar avnahi pále szar aszave lukeszte, ako but pativ hudije. Maskar o roma taj maskar o gádzse i hóli egyre bareder úja telo baro gazdaságiko válságo, aszo ando szvito sztya, taj maskar o dú világháborúvi. O kherutne raja na báre kamnahi má lóve te den pe hurde cshávengere szikjaribe, pe kórházoszkeró lóvo taj pe csorengere bútya, aszo o báre csorre roma, ako napszámossa sztye, na dzsannahi le ári te potyinen.

Ando but országja andi Európa ánde angye o pále asztarde „cigányike törvénya“. Te o jagale egyre buterval kernahi búti áver országengere jagalenca, hogy palo „cigánnya“ lista te kerén. And' odona divesza kezdingye téle te len palo angust o nyuminibe, aszo legelőször kergye upp' odá, hogy uppe te pindzsaren valakasz. Kathar o 1912-dikno bers palo „cigánnya“ akti kergye, aszoszte ánde sztya palo manus o kípo taj o angusteszkeró nyuminibe. Ando 1933-asno bers o képviselővi le osztrákike pártendar Oberwartoszte, ando Burgenlando, jekhe „cigányike konferencijate“ áje ketháne. Odoj vakergye ári o elsőne tervi palo roboto vagy pal' odá, hogy ári len cshidna Afrikate, mer aszar o jek képviselővo phengya, hogy le „cigányen“ nasti hi csak avka te mundaren. Adi búti ole Nemzetike Szocialistenge kampja te kerén. Ando 1938-dikno bers o but náci kezdingye te lidzskeren le romen taj le szinten ando roboto – phenasz ando „cigányiko tábori“ Lackenbachoszte aszo ando Burgenlando hi –, taj pálal kathar o 1941-dikno bers Auschwitz-Birkenauveszte taj Chełmnoveszte ando Lengyeliko.

8 Histórija

Butvar sel ezeri európavike romen taj szinten mundargye téle ando lágerja maskar o 1938-dikno taj 1945-dikno bers. Zsi ko 1980-asno bers nista na sztya, de pálal egyre feder politika kergye, aszo le európavike romenge taj le szintenge feder íleto kergya. Pal' adana desbersa hudije o hivatalosno kissebségiko than ando cele országi.

Buter ódalja pale romengeri histórija:

<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005219>

Adattya palo roma:

<http://romafacts.uni-graz.at/#history>

O bareder évszámi ande romengeri histórija:

<http://web.archive.org/web/20040908144722/>

<http://radoc.net/chronology.html>

9 Histórija

Buter információjvi pale valaszave bútyakerne papírja

Gerhard Baumgartner

A1 O kípo jek hi andar odá desujek, aszo ando Díliko Burgenlando kergyija ando 1931-dikno bers ke RAVAG-oszkero (csillutno osztrákiko rádijósno cégo) rádijósno dokumentácijsno programo. Po buter kípi odá saj hi te dikhen, hogy o riporterja mikrofonnya rakingye pe dromeszkeró szílo. O kípi ande RAVAG-oszkero nyevipe rakingye ári angl' odá, kana téle dinye o dokumentácijsno programo. Avka ako sunlahi len, dzsangya te dikhen te o kípi kija, aszar sunlahi o programo. O antropológussa odá dzsangye – pedig ni na avka sztya –, hogy o kípi pe jekhe romane bijaveszte kergyije taj avka len haszninnahi.

A2 Zalog dzsanasz palo Bamberger családó. Ole Max Bambergeri mundargye ando Horvátiko. Dik o bútyakerno papíri palo Hrastinajiko mundarkeribe!

A3 Ando 18-dikno selbers o bányászato, aká o szomnakaj, o rup taj o trasztano ércó rodkernahi pále péja andi celi Európa. But bányássza nasagye pumari búti taj te o lóvo aszo adaleha phirel, mist' adá phirkernahi palo jek than po áver taj po phúja kernahi búti. Pálal ando 19-dikno selbers o gogyaveder kergyuvibja le mezógazdaságoszke but bútyende uppe linye le manusen ando gava, hogy te dzsan pali búti szar o vándorike manusa vagy odona, ako ando epas bers dzsan. Na szako arakja peszke búti ando neve iparike bútya taj ando bányi, aká i angar keden ári. Mist' adá pe 19-dikne selberseszkeró vígo but vándorike csoportya úje, főleg pe Európakere gazdaságike szíli (phenasz ando Íriko, Skócijate, ando Alpokoszkeró völgyi, taj még ando Nyugatiko Csehiko, ando Olasziko taj Erdéjoszte). Avka úje o európvike ári nyumindle vándorike csoportya, szar o drótossa, jenissa, szavojardja taj o skandinávike „utazóvi“ Európate. Főleg andi Keletiki Európa but roma sztya maskar adana csoportya.

A4 Kathar o 17-dikno selbers romane zenészen taj banden basavtatinnahi ande ungrike rajengere paloti. O ungrike nípike gyíja, aszo ando 19-dikno selbers úje taj o raja len patronálinnahi, o „cigányike bandi“ khelnahi taj khelen adádíve is. Mist' adá na lácshé odá butvar „cigányike gyíjenge“ phenen. Phenasz ári o csacsip, adana i csillutni forma hi le nípike gyíjenge, aszo le ungrike nemzetike mozgalmoha ája. Adale gyíjen na but va hi ko csillutne romane gyíja, ugyanavka szar le flamenkóve, aszo papale legbuterval romane zenéssza khelen.

10 Még buter információjvi

O profiko zenésziko karrijeri ande jek normálisne bandate családiko hagyományi sztya ando legbuter romane családgya andi Maskarutni Európa. Kathar o 19-dikne selberseszkeró közepo adana zenéssza ando legfeder zenészike iskoli phirnahi Európate. Te adádíve but romane zenéssza khelen ande európvike operi taj koncerttermi ando bare bandi. O basavibe báre lacshe lóve sztya főleg jevende maskar o roma andar i Keletiki Európa, ako legbuter po phúja kernahi búti. O romane családgya még te adádíve p' odá szikjaren pumare csháven, hogy báre szig te szikjon pe valaszave hangszeriszte te khelen, mer o gyíja jek lacshe lehetőségoszke ikren, aszo lácshé potyinél, kana csore divesza hi.

A6 O legbuter burgenlandike roma po phúja kernahi búti taj téle beste sztye. Ande pumaro sajátno gav dzsivnahi taj nyilaje szar napszámossa kernahi búti ando gav k' odona családgya, akasz but phúja sztye vagy ánde segítinnahi ko raja pe lengere bare phúja ánde te takarítinen o termési. Őszkor taj jevende áver búti kamplahi lenge mindig te roden szar vándorike munkássza. But dzséne andar lende palo jek than po áver dzsanahi, szar cshúri taj kat élezóvi, drótossa, ako gerebji vagy seprúvi kernahi, vagy szar o manusa, ako phirkernahi ko khera te bikinkeren. K' adana bútya átalába vándoriparosiko engedéji sztya len. Adana papírja pále akhargye pe 1920-te bersengero vígo taj pe 1930-dikne bersengero elejo, kana o gazdaságiko válságo sztya. Akkor o képviselővi le különfélikne bútyenge rodinye ole oggyavalósne rajen, hogy te védinen len odole versenyszta aszo oggyárarrú avel.

A7 But kelet-európvike romane csoportengere nevi szikaven, hogy csilla szavi búti kernahi. Phenasz o legbuter manusa ando lovárikó romano csoporto grasztane kupecca sztye; o auráriké roma báre csilla szomnakaj kednahi ári taj ötvössza sztye, taj o kalderáriké vagy kalderásike roma rézike hartyi sztye taj kazánnya kernahi. O Karl Stojka pas o Bécszo pe szülővengere lakókocsiszte úja ando 1931-dikno bers. O családó o jevend Bécsoszte cidinya ári taj nyilaje palo jek than po áver dzsanahi, mer leszkeró dad grasztano kupeci sztya. Ando 1939-dikno bers, kana tiltingye le romenge hogy még te phirkeren, o családó Bécsoszte géja te besen. Odoj o családó tejjesen avka dzsivlahi szar o gádzse. Phenasz o Karlo taj leszkeró pral ánde sztye jekhe ternendar ácsshade bandende ando 16-dikno kerülete. Burgenlandoszte kathar o 1938-dikno bers ole romane csháven ári csukingye andar o iskoli, de o Karlo taj leszkeró prala taj phenya Bécsoszte zsi ko 1943-dikno bers dzsangye te phiren andi iskola. Pe 1943-dikne berseszkeró őszo le Karlo téle tartósztingye ando osztájtermo, taj bicshagye le pe daha taj pe pralenca taj pe phenyenca ketháne ando lackenbachiko lágeri Burgenlandoszte, akathar pálal liginye len Auschwitzoszte.

Buter információjói: www.romasinti.eu

11 Még buter információjói

A8 Pe 19-dikne selberseszkeró vígó taj pe 20-te selberseszkeró elejo, mist' odá hogy o kípi taj képeslapi báre szig pindzsarkerdne úje, odá dikhibe géja szít palo roma, hogy bikhérutne vándorja sztye, pale kaszte nasti sztya te dzsanen, hogy kana kija dzsan, ako csak oggyári dzsivnahi, taj na phangyon nikija. De még te and' odona divesza adá kípo csak pe európvike romengero jek ríszo sztya csácso. Pe 19-dikne selbersengero vígó 90 százaléko le európvike romenge taj szintenge má téle bestye. Le kípengero fejlődési taj kana ári dinye o képesne lapi kergya odá, hogy zalog manusengero dzsivibe te ovel odá dikhibe, aszo ando manusa thabija palo cele roma. Zsi ko 20-dikne selbersengero vígó adá lacsho, szabadno taj nyugtalanno kípo palo vándoriko dzsivibe le európvike romenge taj szintenge segítinya uppe te ikren o but ergyave dikhibja, aszo ando manusa thabije.

B1 Maskar o dú világháborúvi ando osztrákiko Burgenlando buter szar 130 romano telepo sztya, aká buter szar 8000 lakossa dzsivnahi. O legbutera merro Oberwarto dzsivnahi, aká anglo dúto világháborúvo o roma le lakosságoszke majna o 10 százaléko thovnahi ári. Ando 1933-dikno bers o oberwartiko romano telepo 282 manuseszke dija than, ako 52 kherende dzsivnahi. Le romengeri legbareder baja odá sztya, hogy na sztya len niszavi phú. Amíg o buter manusa ando gav képesne sztye préko te dzsiven o csore divesza, mer krumpli taj zócségi bárgyarnahi taj bálen taj kanyhen ikrenahi, addig le romenge te tyinen kamplahi o hábe. Taj na sztya len niszavo vés, aká kasta dzsangyéhi te keden, aszar o buter manusa andar o gav kernahi. Mist' adana bútya o gazdaságiko válságo taj o bibútyarkeribe báre báre ergyavo sztya lenge. O roma oberwartosztar taj te andar odona gava aszo páse sztye tejjesen téle csoriszalije taj rendesen bokhajnahi.

B2 Maskar o dú világháborúvi o Burgenlando, aszo kathar o Ungriko kerülingya ki Ausztrija ando 1921-dikno bers, báre cidlahi ole osztrákike fotósen, ako avka kamnahi le ánde te szikaven, szar te jek báre különlegesno taj tipikusno kelet-európviko ríszo ovlahi. And' odona divesza o kípi taj o híri palo utazássa főleg pal' odá basnahi, hogy o Burgenlando „áver“ hi, taj ánde szikavnahi o bare különbségi la Ausztrijaha szembe.

B3 O számo po kípo o csillutno számozási szikavel, aszo ando Burgenlandiko Tartományiszkeró Arhívumo Eisenstadtoszte haszninnahi. And' adá arhívumo hi adádíve po szvito o jek legbareder jagalengero kípengero ketháne kedibe palo roma. Ando 19-dikno selbers taj le 20-te selbersengero elejo o „zsandárja“ sztye ando tartományi o jagale taj ónk ikrenahi rembe szakone. „Jagalenge“ csak aszave fórike rajen akharnahi, ako átalába odá than képviselinnahi, aká búti kernahi.

12 Még buter információjói

B5 Ando 19-dikne selbersengero utósóne des bersa o európvavike országi kezdingye pale pumaro nípo egyre pontosneder lista te keren. Adá azí kampja, hogy miné buter dzséne te saj huden o szavazatiko jogo, taj hogy te i kötelezőni lukesztiki búti ánde te saj anen, taj hogy o társadalmiko bisztosításiko renceri saj keren. Misto jekfélíkno gondolkodási ando nemzetike állami ánde angye o nemzetiko paszporto, taj te phareder úja szabadon te phirkeren. Mist' adá odole manusen, ako aszave országende géje, budzsandenge ikrenahi. Ando 1912-dikno bers o Francijaországó úja o elsőno, aká ánde angye le vándorengeri lista. Avka muszaj sztya lenge pumenca te phiraven aszavo igazolványi, aszoszte lengero kípo taj lengere angustengere nyuminibja sztye. But romen taj szinten, ako még jek áver cshib vakernahi, idegennenge ikrenahi. Butvar na dinye lenge o állampolgárságo taj bikhérutnenge len ikrenahi. Svájcoszte tiltingye le „cigányenge“ odá, hogy ke lende ánde te saj dzsan. Adá törvényi zsi ko dúto világháborúveszkero vígo avka ácsihja. O renceri le specjálisne aktenca taj o „cigányike igazolvánnya“ nasoká te o buter európvavike országi préko lije. O jagale te andi Csehszlovákija taj te ando Ungriko ári dinye aszave papírja, amíg ando Nyimciko taj Ausztrijate külön lista lidzsnahi pal' odona manusa, pale kaszte avka gondolingye, hogy „cigánnya“ hi. O bűnügyike jagale ande buter országende ketháne kernahi búti taj and' odá o legbareder than le Interpolo sztya. Akana o Nemzetike Szocialisti hatalmo pumenge linye, o bűnügyike jagalengere akti p' odá sztye lácshé, hogy le romen taj le szinten te lidzsen ando lágeri, taj te aszave táborende, aká mundarkernahi len. Átalába odá saj hi te phenen, hogy akasz maskar o dú világháborúvi o jagale „cigányenge“ phengye taj lengero nevo ánde sztye and' odona specjálisne akti, odolen pálal o Nemzetike Szocialisti tradkernahi.

B6 O Josef Jörger pszihijáteri odá phenlahi, hogy o „csavargási“ ánde h' ande cele roma, mer avka úje. Taj még avel kija áver ergyave bútya, szar phenasz o lubipe, o but pibe taj o csórkeribe. O svájcoszkere eugenikussa szar o Josef Jörgeri taj o Ernst Rüdino báre ánde fojásolingye le nácike pártoszkeri (NSDAP) radikálisni politika palo faji. O nyimciko „fajkutatóvo“, o Robert Ritteri pindzsarkergya le Josef Jörgeriszkere gondolattyá, kana ando svájcoszkero legbareder fóro Bernoszte szikjolahi. Taj adana haszninlahi k' odija búti, kana le nyimcike szinten taj romen ande kategóriji thogya.

13 Még buter informácijóvi

C1 Azí mer le romengere taj le szintengere phure dada buter szar ezeri bersenca angl' adá áje Európate andar i Maskarutni Indija, o „fajkutatóvi“ len igazikne „árjenge“ ikrenahi. Mist' adija búti o Nemzetike Szocialisti nasti ikrenahi len aszave nípenge, akaszté „ergyaveder rat“ csujol, aszar odá o eugenikussa íringye ande pumare hovade bútya. Saj hi, hogy adá ellenkezési ligija ando 1942-dikno bers k' odá, hogy változási te anel ande odolengeri gódi, ako tradkernahi. Szigeder - szar te le biboldóven - le „suzse ratengere cigányen“ taj le „elsőfokúne epas cigányen“ tradkernahi. Pálal úja jek rendelete, aszo o Heinrich Himmleri ando 1942-dikno bers október 13-án dinya ári, aszo téle ácszagya odá, hogy le „suzse ratengere cigányen“ tradkeren. Odá gondolkodási, hogy ando „cigánnya ergyavo rat“ csujol, andar odá ája, hogy tele buter selbersende o különfélikne nípi le romenca ketháne keveredingye. Mist' adá le tradkeribeszke, taj le manusengere sterilizálásiszke zórjaha, taj le ári cshidibeszke téle kampjáhi te ácsHEN maskar o „suzse ratengere“ nípi - phenasz maskar o szinti taj lallerja. Ennya „cigányike raja“ kernahi odi búti, hogy le „suzse ratengere cigányen“ uppe te írinen. Lengeri búti sztya odá, hogy téle te len adale manusen pal' odona listi, aszo palo ári cshidibe basol. Igazábó soha le na kergye, mer o khérutne raja na foglalkozinnahi leha, taj po vígo odona ugyanavka ári úje cshidime, akasz má „cigányenge“ íringye uppe maskar o dú világháborúvi. O nürnbergike törvénya legbuterval csak akkor hajtinnahi végre, te valako csorika dzsivlahi taj le rajenge na teccinlahi adá. Sőt o legbuter nemzetike szocialistike törvénya taj rendelettya nikhá na odá diknahi, hogy „cigánnya“ hi, hanem te odolen, ako „avka dzsivnahi szar o roma“.

C2 Le Robert Ritteroszkere adattya taj jelentéssa te palo 1945-dikno bers haszninnahi o nyimcike jagale. O nyimcike szintike taj romane képviselővi Dachauvoszte ando 1981-dikno bers but divesza na hanahi, hogy uppe te len le rajen, hogy te muken lenge te dikhen adana báre but papírja taj adaleha báre baro kutatási hagy kerén. O Robert Ritteri taj leszkere kolléji saj kernahi búti te palo 1945-dikno bers.

Buter információjóvi: <http://www.sintiundroma.de/en/sinti-roma/civilrights-movement.html>

14 Még buter információjóvi

C3 O papírja aszo ando irodi sztye le khérutne rajenge, le jagalenge, le nemzetike szocialistike „fajkutatóvenge“ taj le lágerenge butvar ávreszar írinel téle ugyanodole manuse. Maskar jekfáreszte o roma taj szinti na p' odá nevo sztye pindzsarkerde, aszo rendesen sztya len, hanem pale pumari fajta taj adana fajtike nevi sztye ánde írime ande lengere papírja. Phenasz ole Karl Stojka ando 1940-dikno bers avka le íringye ando papírja hogy Rigo, aszo leszkere dakere fajtakero nevo sztya. Taj ando szeméjesne papírja butvar na odá sztya ánde írime, kana úje, hanem odá, kana len keresztelingye. Kana ando lágeri géje, but dzséne ergyavo dátumo phengye – kísíbneder dátumo le cshávenge taj szigeder le manusenge – mist' adá, hogy búti te saj kerén. Adá but segítingya and' odá, hogy préko te saj dzsiven o lágeri.

C6 Dik o buter információjvi palo Johann Trollmanno taj pale jek érdekesno projekto aszo palo pále dikhibe hi: trollmann.info/

C8 But buka főreszte taj gaveszte zsi ko 1970-esne bersa odá sztya, hogy o manusa patyábe tyinkernahi. Vagyis kana tyinkernahi, na kamplahi lenge mingyá te potyinen, de saj sztya te kerén jek számla. Pe maszekoszkeró vígo vagy kana la bútyake vígo sztya, akkor kampja oggya te den o lóvo vas' odá, aszo patyábe mangje. Jevende főleg o napszámossa phárone araknahi búti. Mist' adá but aszave csalággya, ako avka kernahi búti, tyinkernahi patyábe taj csak tavasszal le potyinnahi ári. Azí sztya odá, hogy but aszave papírja arakje, aszo szikavel, hogy kamibe sztya odole családen akasz ligije. Ando 19-dikno selbers o romane telepengere khera pe államoszkere phúja cidinye uppe. And' odona divesza le romenge odá úja muklo, hogy csak báre ergyave telkoszte saj ciden uppe pumare khera, vagy aszave telkoszte aszo na molahi nista. Aszar dzsalahi o dive o telki egyre buter molahi, de amíg o romane khera acsnahi uppe, nasti sztya, hogy o khérutne raja lóve te roden ándar. Odoleha, hogy o khera szít kedinye, kucsedera úje o telki, aká adana sztye. O legbuter manusa, ako tele but bersende préko dzsivgye o tradkeribe, nasagye mindenfélkne papírja pumendar. Mist' adá palo 1945-dikno bers csak phárone dzsangye te bizonyítinen, hogy len sztya valakana is p' aszave telkoszte jek kher taj avka na hudinye váse lóvo. Mist' odona papírja aszo na sztya meg le romenge, még te akani le romane családen ári cshiden andi Keletiki Európa taj po Balkáno andar o fórutne khera, aszo ande főreszkero ílo hi.

15 Még buter információjvi

C9 O elsőne roma taj szinti akasz liginye ando roboto majna o cele mursa sztye. Adalencia keravnahi o bare verdane droma taj o erőművi. Ando 1939-dikno bers andar o but dzsúja le elsőnen bicshavkergye Ravensbrückoszte taj adalenge muszaj sztya and' odona gyári búti te kerem, aká o SS-i sztya o raj. Csak le háborúvoszkere utósóne bersende kezdingye le dzsújen te bútyartatinen ando ipari szar rabszolgen.

D1 Palo 17039-esno számo pindzsargye le murse, akasz Stefan Hodosyszke akharnahi taj ako ando 1911-dikno bers úja. Ando 1939-dikno bers bicshagye le ando mauthauseniko lágeri. O tanulóvi saj phucsen po Stefan Hodosy taj még buter bútyenge odá than, aká pále saj te dikhen Dachauvoszte.

D2 O legbuterval mist' odá mernahi ando lágerja, mer bare naszvalipja phagyije ári, maskar adana legfeder darado o tífuszi sztya. Aszave naszvalipja, aszo szít dzsanhahi maskar o manusa, legbuterval mist' odá sztye, mer na sztya suzsipe taj o pányi aszo pijenahi báre melalo sztya. O tífusziko lázo báre szig szít dzsál maskar o manusa taj butvar ánde meren. O naszvalipe te fótosne lázoszke akharen, mer o manusa, akasz aszavo naszvalipe hi, pherdo hi lole fótencia.

D4 O legbuter pindzsarkerde kípi le filmendar taj kípendar, pe szoszte hurde csháve hi, ando jek hovado tudományosno fajkutatásiko projekto kergyije, aszo i nyimciki „fajkutatókinya“ Eva Justin lidzslahi maskar o 1943-dikno taj 1944-dikno bers. But hurde csháve aszave családendar sztye, akathar lengere szülőven lágeriszte bicshagye palo 1938-dikno bers. Kana abba mukja po kutatási ki doktoriki búti „O dzsivibnaszkere rajzi le aszave cigányike cshávenge, akasz idegenne bárgyargye uppe, taj lengere ivadíki“, i Eva Justin odá arakja peszke ári taj te téle íringya, hogy „abba kempel te muken te den odá lóvo, aszo le cigányike taj le epas cigányike hurde cshávenge phirel p' odá, hogy uppe len te bárgyaren“. Mist' adá hovado vizsgálato 39 szintike hurde csháven bicshagye Auschwitzoszte ando 1945-dikne berseszkeró májusi andar o mulfingeniko árvaházo.

Buter információjóvo pali Eva Justin taj palo mulfingenike árvi: www.romasinti.eu

D5 Ola Margarethe Bernheimake, jekhe komunistike írókinyake taj nyevipeszkeri írókinyake Alex Wedding sztya o álnevo, ako Salzburgoszte úja ando 1905-dikno bers. Kana romeszte géja taj Berlinoszte géja te besen, Grete Weisskopfake la akharnahi. O Alex Wedding álnevo othar ája, hogy Berlinoszte szi jek szílutno ríszo, aszo Weddingoszke akharen, aká o bútyarkerne manusa dzsivnahi maskar o dú világháborúvi.

16 Még buter információjóvi

D6 Transznijisztrijake nevezingye ando 1941-dikno bers o than maskar o Dnyeszteri taj o Bugo fojóvi, aszo ki Románija tartozinlahi zsi ko 1944-dikno bers, de adádíve má ki Moldávija taj ki Ukrajna. O than buteha bareder sztya szar odá ríszo, aszo i Moldávija hudija ando 1992-dikno bers.

D8 Pháro hi te arakhen odole, ako bambulinel po kípo. Pálal hi, andi ári kerdi kapuva ács shel.

E1 Ando 1943-dikno bers ola Ceija Stojka taj lakere családó ando auschwitz-birkenauviko romano tábori liginye zórjaha. Ando 1944-dikno bers préko la thogye ando bergen-belseniko taj pálal ando ravensbrückiko lágeri, akathar ando 1945-dikno bers uppe la szabadítinye. Palo háborúvo Bécsozste géja te besen pe daha taj pe pralenca taj phenyenca, akaszaha préko le dzsivgye. Ando 1988-dikno bers ári dinya o elsőno kenyvo, aszo pale lakero taj te jek osztrákiko romane családószkero íleto basol telo holokauszto. O idézeto andar lakero kenyvo *Wir leben im Verborgenen: Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin* [Amen garudóne dzsivasz: jek romane dzsújakere emlíki] hi. Ola Ceija Stojka ikren Ausztrijate i jek legbareder romane írókinyake taj festőkinyake. Ando 2013-dikne berseszkeró januári múja, kana 79 bersengeri sztya.

E2 Merro 1928-dikno bers o burgenlandike jagale kezdingye renceresen kípi te keren pal' odona roma, ako odoj dzsivnahi. O jagale palo romane telepi taj te palo khera kernahi kípi, kana „razziji“ kernahi. Le cele manusenge ári kamplahi te dzsan angl' odá kher aká besnahi, hogy o jagale saj te dikhen ko ká dzsivel. O kípi szikaven te o burgenlandike romen taj szinten taj te le jagalengeri búti. O Burgenlandiko Tartományiszkeró Arhívumo ikrel adádíve o jek legbareder jagalengeró kípengero ketháne kedibe. Adá kípo andar adá ketháne kedibe származinel. Csak kathar o 2000-dikno bers hudinye o roma taj o szinti lóve mist' odá, hogy téle csoriszalije taj lengere khera tönkre thogye. O lóve kathar o svájccike bankoszkero programo phirlahi aszave manusenge, ako préko dzsivgye o holokauszto, taj kathar o nyimciko programo aszave manusenge, akasz liginye zórjaha búti te keren. Valaszave európvike országende rakingye fére lóvo, szar phenasz o osztrákiko átalánosno lóvo aszave manusenge, ako áldozato sztya ole Nemzetike Szocialistenge (*Allgemeine Entschädigungsfonds für Opfer des Nationalsozialismus in Österreich* 2001).

17 Még buter információjóvi

E3 Még buter információjóvi palo pindzsarde romane taj szintike manusa saj hi te arakhen p' adana internetesne ódalja:

<http://www.imninalu.net/famousGypsies.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Romani_people

<http://anthrocivitas.net/forum/showthread.php?t=9795>

<http://www.kickitout.org/499.php>

<https://www.facebook.com/pages/Famous-Gypsies/123435641009196>

<http://www.geni.com/projects/Romani-Gypsy-Notables/13111>

E4 O partizánnya aszave manusa hi, ako blovingeriha támadinnahi aszave thana, aszo állandóne csapattya ikrenahi uppe, szar phenasz o lukeszte taj o jagale. Ando histórijásne kenyvi adá alav átalába p' odona haszninnahi, ako ando dúto világháborúvo le nyimcenca acsnahi szembe.

Maxglan I nyimciki filmrendezőkinya taj le Hitleriszkeró kedvenco, i Leni Riefenstahl Salzburgoszte linya uppe o „Tiefland“ filmo maskar o 1940-dikno taj 1944-dikno bers. O filmo ando Spanyoliko khelgyol, aká misto háborúvo nasti sztya filmi uppe te len. Mist' adá o filmo ando osztrákike taj bajorike hegyi lije uppe aszave romenca taj szintenca, akasz andar o maxglaniko tábori taj pálal andar o marzhaniko tábori Berlinosztar ligigye oggya. Kana kergya o filmo, ole romen – maskar lende bute hurde csháven – Auschwitzoszte liginye. I Leni Riefenstahl soha na mangja bocsánato vas' odá, hogy le romenge taj le szintenge but kínya kergya. Pont ávreszar, ó buterval is perlinlahi po bíróságo.

Weyer O kípo jek hi andar odá 32, aszo o lágeriko orvosi Dr. Alois Stauferi kergya ando Weyer lágeri andi Uprutni Ausztrija, kana oggya géja szít te dikhen. O cele kípi ánde sztye ácsshade, mer o rabi mindig ugyanodoj acsnahi angle aszave téglíke faloszte, aszo má majna szít perlahi. O kípi o politológusi Andreas Maislingeri Innsbruckosztar arakja pe 1990-dikne bersengero elejo kana rodkerlahi taj préko dinya le Osztrákike Oktatásike Minisztérijumoszke.

Hodonin Legbuterval csak o dzsúja taj o hurde csháve dityhon po kípi ando lágerja. O mursa átalába szar rabszolgi kernahi búti pe bare építkezésende, amíg o dzsúja taj o hurde csháve jek dive is ando lágerja na kernahi nista.

18 Még buter információjóvi

Montreuil - Bellay O kutatóvi na dzsanen te phenen, hogy szoszke na liginye ole legbuter francijike romen taj szinten aszave táborende, aká mundarkernahi len. Ando francijike internálóne táborja kedinye ketháne ole cele „utazóven“ vagy ole „gens de voyage“-en. Ando Francijiko szako vándorike manuseszke kathar o 1912-dikno bers muszaj sztya, hogy ke pumende te phiraven odá papíri pe szoszte uppe hi lengero kípo taj lengero angusteszkeró nyuminibja. Pal' adá pindzsargye len uppe. Adá mist' odá sztya lácsho, hogy nasti sztya te phenen, hogy ko hi rom, szinto vagy áver vándoriko manus. Ando Francijiko na sztya le romen taj le szinten aszavo papíri szar ando Nyimciko, pe szoszte odá sztya, hogy roma vagy szinti hi. Andar o Francijiko csak báre zalogvar bicshagye romen taj szinten ando nyimcike lágerja taj aszave táborende, aká mundarkernahi len.

Łódź O ehta uppe ácsshade kípi szikaven o „cigányiko tábori“ ando csillutno litzmannstadtiko gettóvo Łódźate. Adana kípi akkor kergyije, kana odole manusen, akasz ando gettóvo ikrenahi, préko liginye ando chełmnoviko tábori, aká le manusen mundarkernahi. Nasti hi te dikhen fogjen po kípi. O kípi andar o buter szar sel kotorendar ácsshado dijafilmoszkeró kedibe hi, aszo o gettóvoszkeró raj o Hans Biebowo keragya le SS-iha. O kípi ando 1980-asne bersa arakje. Akani má Washingtonoszte ando Amerikajiko Holokausztiko Emlékmúzeumo saj hi te dikhen.

Auschwitz-Birkenau Pe barakkoszkeró maskar sztya jek 50 centiméteresno úcsó ánde falazime csívo, po jek vígo i masina sztya, po áver o thujvardo. Jevende adale masinenca te fítinnahi ando barakkja.

Babi Yar O Jevgenyij Jevtusenko, o orosziko költővo ando 1961-dikno bers verso íringya, aszoszke o „Babi Yar“ címo dinya. Ánd' adá téle diklahi o szovjetiko hovavibe palo históriji le manusengere mundarkeribeszke, taj hogy na dzsangye adale but desezeri manusenge emléko te ácsshaven ni bis bersenca pal' odá. O szovjetike történéssza mindig csütnahi pal' odá, hogy o legbuter manusa, akasz mundargye, kijevice biboldóvi sztye taj odá phengye pale lende, hogy szovjetike manusa sztye. O Dimitrij Sosztakovicso, o orosziko zeneszerzővo le Jevtusenkóveszkeró versosztar taj áver iratendar kergya gyíja ande peszkeri 13-to szimfónija. Andar adá úja o Babi Yar szimfónija, aszo uppo celo szvito pindzsaren. Csak zalog előadási mukje ando csillutno Szovjetunijóvo taj ando komunistike országja andi Keletiki Európa. La gyíjakeri kotta po vígo ári csórgye andar o Szovjetunijóvo taj szig pindzsarkerdi úja ando áver országji. Ando 1976-dikno bers cidinye uppe o elsőno emlékművo odole manusenge, akasz mundarkergye. Odá hi uppe írime „le szovjetike manusenge taj le hadifogjenge“, akasz odoj mundargye o nemzetike szocialistike csapattya, ako linye pumenge odá than. Ando 1991-dikno bers ácsshagye o elsőno emlékművo le biboldóvenge Babi Yaroszte, aszo avka ári dityhol szar jek menóriko gyertyatartóvo.

19 Még buter információvi

Búti le dzsivibnaszkere rajzenca

Maria Ecker

O bútyakerne papírja po internetesno ódalo jek-dú harne dzsivibnaszkere rajzi szikaven le európvavike romenge taj szintenge.¹ Ando szikjaribe egyre fontosneder úja odá, hogy te haszninen o dzsivibnaszkere rajzi. Adá mist' odá hi, mer egyre buter dzsénen arakhen, ako odona bútya préko dzsivgye telo nemzetiko szocializmusi. O dzsivibnaszkere rajzi mindig rovjaren le manusen, taj le ternen adá alabbó érdeklinel taj préko le dzsanen te dzsiven. Legbuterval buter kamnahi te dzsanen pal' odá manuseszkero íleto, szar dzsivlahi anglo taj palo tradkeribe. Adi búti len po gondolkodási lel uppe, mist' adá but minden kamen te phucsen, aszo ande lende hi. Báre lacsho hi jek vagy buter dzsivibnaszkere rajzenca búti te keren taj avka ánde te szikaven, szo sztya. De odá fontosno hi, hogy te na csak o dzsivibnaszkere rajzi te dikhen, hanem te odija histórija, akija adá phangyol.

Kana aszave dzsivibnaszkere rajzenca kerasz búti báre oggya kampe te figyelinen, mer adana báre hatinen po ílo taj szakoneszke kamplahi te dzsanen szar saj ánde szikaven adana le cshávenge. Adana dzsivibnaszkere rajzi andar o manusa odá anel ári, hogy jek te hajon, te szimpatizálinen taj ánde pumen te dzsanen te dzsiven. Taj pas adana te i ladzs taj te o búntudato ári anel. Fontosno hi ole tanulóvenge aszave bútya te javaslinen, aszoha dzsanen pumare érzelmi te kezelinen (dik o 10-to javaslato). O bare érzelmi ando drom ácshen le szikjuvibeszke andar i histórija. Taj te odá fontosno hi, hogy bi o érzelmi te phenen, hogy le csháven uppe te len upp' odá, hogy ónk korkóri te gondolkodinen p' adana bútya. Kana o manusa pale pumaro íleto vakeren, na minden phenen ári, taj kana ávera adana dzsivibnaszkere rajzi téle írinen taj préko den, akkor te ónk avka keren. Jek dzsivibnaszkero rajzo aszavo hi szar jek bloka, pe szoszte préko saj dikhasz odole manuseszkero íleto. Saj hogy but minden dikhasz, de adá még mindig csak jek buka ríszo hi andar o celo kípo.

Odi búti aszo le dzsivibnaszkere rajzenca keren legbuterval palo áldozattya hi – taj adá avka hi lácsho. Butvar nasti hi te dzsanen ko sztye odona, ako kergyé o ergyave bútya. Taj aszar dzsanasz, o tradkeribe taj o mundarkeribe na csak avka úja le romenca taj le szintenca. Odolen is kampe te szikaven, ako adana bútya kergyé. Te szo andar o dú ódalo dikhasz o bútya – te othar ako kergyé taj te othar ako csak diknahi, de na kergyé nista –, akkor buteha barvaledereszke dzsanasz te keren o szikjaribe. Adá szikjaribe avka ovlahi o legfeder, csak báre phárone saj hi ketháne te anen.

20 Dzsivibnaszkere rajzi

---

¹ I lista pale „dzsivibnaszkere rajzengere“ bútyakerne papírja: Karl Stojka (A7, C 3, E 8, Mauthausen), Wilhelm Trollmann (C 6), Bernhard Steinbach (C 7), Erna Lauenburger (D 5), Settela Steinbach (D 9), Ceija Stojka (E 1), Aleksandr Baurov (E 3), Josef Serynek (E 4), Sofia Taikon (E 5), Zoni Weisz (E 6), Else Schmidt (E 7), Max Bamberger (A 2, Hrastinajiko mundarkeribe)

O szikjaribeszkerere papírja, aszo po honlapo hi, butvar phenen o nevi odolenge, ako kergy e o bútya, de na jek harne dzsivibnaszkere rajzoha. De odá phenasz le tanárenge, hogy te aszave dzsivibnaszkere rajzenca te keren búti, aszo pal' odona bason, ako kergy e o ergyave bútya.

Odonas des javaslattya, szo akani avla, o legbuter ko tartalmo hi le dzsivibnaszkere rajzenge, aszoha búti kampe te keren. Taj te aszave sz i, aszo pale lengero ketháne ács havibe basol. O 1-no taj o 2-to javaslato lácsho hi p' odá, hogy ánde te szikaven szar kampe búti te keren le dzsivibnaszkere rajzenca, taj hogy ketháne len saj thoven áver gondolatenca. Kathar o 3-to zsi ko 8-to javaslato csak palo szikjuvibe basol. O dú utósóne javaslattya áverfélikne bútya den k' odá, hogy feder te hajon o szikjuvibe taj adaleha dureder is te dzsanen te dzsan.

21 Dzsivibnaszkere rajzi

Javaslatyá ko szikjaribe

A] Átalánosno ánde lidzsibe ki búti le dzsivibnaszkere rajzenca

1] Dzsivibnaszkere rajzengere rodibja:

Adi búti ánde lidzsel ando rodkeribe pale dzsivibnaszkere rajzi.

Szikjuvibeszkere forma: buka csoportya

Dive: 15 perci (+ khéruťni búti)

_ Kampna te keren zalog rodkeribe pale dzsivibnaszkere rajzi, vagyis histórijike bútya kampna te arakhen pale jekhe manuseszte.

_ Szar te asztaren kija? Ká te roden informácijóvi?

_ Szave pharipja asztarel ande peszte i búti?

_ Szikaven o eredmínnya te le buter csoportenge taj keden len ketháne pe jekhe listate!

Tumari khéruťni búti:

_ Választinen ári valakasz, pale kaszte buter kamen te dzsanen: i Settela Steinbach (D 9), o Zoni Weiszó (E 6) vagy i Else Schmidt (E 7). Próbinen te arakhen informácijóvi ande dzsivibnaszkero rajzo pal' adá manus.

Pale dzsivibnaszkero rajzoszkero rodibe:

_ Szavi búti sztya i legfeder k' odá, hogy informácijóvi te arakhen?

Szar saj hi tumari lista ári te pótolinen?

2] Dzsivibnaszkere rajzengere vakeribja:

Adi búti báre könnyen ánde szikavel, hogy kityi minden ánde saj fojásolinel o vakeribja pale dzsivibnaszkere rajzi taj odá, hogy szar saj hi len te phenen.

Szikjuvibeszkere forma: dú dzséne

Dive: 20-30 perci

_ Arakhen ári trín phucsibja jekfáreszke pale ávreszkero dzsivibe! Phucsen le jekfáreszta!

_ Lesin tut: Szar tuke perel, hogy phucskeren tut? Szo phengyal ári? Pale szoszte na vakergyal? Szar tuke perel te phucskeren?

22 Dzsivibnaszkere rajzi

- _ Szikaven ánde o phucsibja taj te o válassza ole cele csoportoszke!
- _ Te to partneri abba mukja po sajátno vakeribe, phen szo gondolinesz pálal: Jek hajosz odoleha, aszar tro dzsivibnaszkro rajzo pále phengya? Szo hijányzinel? Szo na kamjal te phenen le csoportoszke?
- _ Vakerkeribe: Szo fojásolinel ánde o vakeribja pale dzsivibnaszkere rajzi?

B] Szikjuvibja

3] Szavo dzsivibnaszkero rajzo teccingya tuke legfeder?

Adi búti hi i legfeder pe témakeri ánde anibe. Ole tanulóven lengero sajátno kíváncsiságo lidzsel p' odá, hogy még buter te phucskeren.

Dive: 20 perci

O másolattya le cele bútyakerne papírengé, aszo pale dzsivibnaszkere rajzi hi, ári hi rakime ando termo. O tanulóvi hagy dzsan körbe ando termo taj hagy roden odá papíri, aszo érdeklinel len, taj aszoha búti kamen te kerén. Pal' adá szako peszke korkóriszke hagy válaszolinel adana phucsibja:

- _ Szoszke választingyal adá bútyakerno papíri?
- _ Szo saj hi te dzsanen palo manusa, ako po kípo hi?
- _ Szo saj hi te dzsanen pale szintengeri taj romengeri histórija átalába?
- _ Gondolin ári trín phucsibe, aszo uppe kamesz te thoven pal' adana manusa vagy pali téma! Pálal vakerkeren palo eredménnya hurde csoportende vagy ando osztáji. Le tanulóvengere phucsibja saj szikaven, hogy szave ríszoha kamen szigeder te foglalkozinen.

4] O Stojki: Adale dzsivibnaszkere rajzoha, aszo lácshé téle hi írime palo jek európviko romano családó, avka saj bútyarasz szar jek histórijike szikjuvibeha. Akathar saj dzsas: bútyakerno papíri palo Karl Stojka (A 7, C 3, E 8, Mauthausen) taj pali Ceija Stojka (E 1).

Dive: 1 szikjuvibeszkéri óra

- _ Először dikhen préko o kípi po bútyakerne papírja taj ikren ande tumari gódi o gondolattya taj odá aszo hajon.
- _ Szo saj hi te dzsanen palo Karl taj pali Ceija Stojka andar o bútyakerne papírja?
- _ Arakhen ári jek-jek phucsibe palo Karl taj pali Ceija Stojkakero íleto!
- _ Képzeline odá, hogy valako mangja tumen p' odá, hogy o bútyakerne papírja gogyaverike sorrendoszte te rakinen pe jekhe ári ácsHAVIBE. Szavo sorrendo kergyan taj szoszke?

23 Dzsivibnaszkere rajzi

5] O dzsivibe palo lágeri:

Ole tanulóven átalába báre érdeklinel, hogy szar sztya o íleto palo 1945-dikno bers odolenge, ako préko dzsivgye o lágeri. Szar dzsangye aszave pindzsarkeribnenca te dzsiven? O E1-esno bútyakerno papíri hi o legfeder k' odá, hogy búti te kerem adala témaha.

Dive: 1 szikjuvibeszkéri óra

- _ Dikhen préko o bútyakerno papíri taj pálal genen o „Tumari búti“ ríszo!
- _ Rodkeren bútya andar o dzsivibe la Ceija Stojkake! Figyelinen oggya pe lakero dzsivibe palo 1945-dikno bers!
- _ Képzelinen odá, hogy dzsanen pále felé te dzsan ando dive. Dzsán pále ando 1953-dikno bers taj talákozinen la Ceija Stojkaha taj lakera cshaha. Szo lenge phennahi? Szo lendar phucsna? Szavo ovlahi o talákozási? Írinen levelo tumare jekhe barátoszke pale tumaro utazási ando dive taj írinen téle, szavo sztya o talákozási!
- _ Zalog bersenca angl' adá La Ceija Stojkakeri - adádíve má uppe bárgyardi - cshaj, i Silvia Jürs, phengya jekhe interjúvoszte: „Báre bari dár hajuvav. Papale taj papale ári avel taj darav le manusendar po drom. Aszo géja des bers, adá avka bárgyolahi szar o huhura, hogy nasti sztya le észre is te len. Taj o téle dikhibe taj o marakodási papale egyre goreder hi.“
- _ Képzelinen odá, hogy talákozinen adádíve la Silvia Jürsaha. Szo phennahi lake? Szo latar phucskernahi?

6] Ko kergye o ergyave bútya?

Ole Robert Ritter „fajkutatóveszkéri“ példa uppe saj hi te haszninen and' adija téma.

Bútyakerno papíri: C 2 (Robert Ritter)

Dive: 1 szikjuvibeszkéri óra

- _ Dikhen préko o kípo po C2 bútyakerno papíri taj írinen téle aszar csak saj hi ole Robert Ritteri (po jobno ódalo)!
- _ Szo avel ande tumari gódi, kana pe leszte dikhen, szavo manus saj hi o Robert Ritteri?
- _ Rodkeren még bútya pale leszkeró dzsivibe taj írinen ándar jek hárho dzsivibnaszkero rajzo!
- _ Szar passzolinen o informácijóvi ko kípo?
- _ Szo úja ándar odá, aszo kergya o Ritteri?

7] O ergyavo dikhibe aszo ando manusa thabija csilla taj akani:

And' adi búti trín romengero taj szintengero dzsivibnaszkero rajzo segítinel ánde te szikaven, hogy szave fontosne sztye csilla taj akani o ergyave dikhibja, aszo ando manusa thabije.

Dive: 30 perci

24 Dzsivibnaszkere rajzi

- _ Hurde csoportende: Dikhen préko jek maskar o E 6 (Zoni Weisz), E 7 (Else Schmidt) vagy E 8 (Karl Stojka) bútýakerne papírja!
- _ Szo kerel o ergyavo dikhibe palo roma taj palo szinti, aszo ando manusa thabija, le Zoni Weiszoszkero, la Else Schmidtakero vagy le Karl Stojkaszkero íletoha?
- _ Vakerkeren pale aszave manuseszte, akasz ávren gere ergyave dikhibja ánde fojásolinen!
- _ Szikaven ánde jekfáeszke, hogy ko pe szoszte jutingya!
- _ Gondolinen préko, szo saj kerasz vas' odá, hogy o ergyave dikhibja téle te ácsHEN.

8] Stár dzsivibnaszkero rajzo – jek manus:

Po vígo adala bútýake jek dzsivibnaszkere rajzosztar stár félikno ovla. O tanulóvi stár csoportende kerén bútí. Szako csoporto különfélikne információvi hudel palo Karl Stojkaszkero íleto. Amíg o jek csoporto csak leszkeró nevo pindzsarel taj hogy kathar ája, o butera információvi huden pal' odá, kana buka cshávo sztya, palo tradkeribnaszkere bersa, taj pal' odona bersa, kana vígo úja le háborúvoszke. Odá hi o cílo, hogy báre lácshe te pindzsaren jek dzsivibnaszkero rajzo (taj le tanulóvengere gondolattya).

Bútýakerne papírja: A 2, A 3, A 4; A 7, E 8, Mauthausen

Dive: 1 szikjuvibeszkéri óra

Ando stár csoportya:

- _ A csoporto: Vaso palune információvi genen először o A 2, A 3 taj o A 4 bútýakerne papírja! O Karl Stojka jek osztrákiko rom sztya, ako ando 1931-dikno bers úja. Szo gondolinen, szar dzsivlahi?
- _ B csoporto: Genen o A 7 bútýakerno papíri! Szo gondolinen, szo úja pálal le Karl Stojkaszkéri bútí?
- _ C csoporto: Genen o E 8 bútýakerno papíri! Szo gondolinen, szar dzsivlahi o Karl Stojka anglo háborúvo?
- _ D csoporto: Genen o A 7 taj o E 8 taj o Mauthausen bútýakerne papírja! Keden ketháne pale Karl Stojkaszkero íleto o információvi zalog alavenca!
- _ Szikaven ánde jekfáeszke, hogy ko pe szoszte jutingya taj hagy kezdinél o A csoporto! Avka stárfélikno dzsivibnaszkero rajzo sunna pal' ugyanodá manus.
- _ Thoven uppe adana phucsibja, hogy te kezdinen pal' adá te vakeren: Kathar áje ánde tumari gódi adana gondolattya? Szar hi ávera adana gondolattya szar odona, aszo o D csoporto phengya? Szo hi áver maskar o gondolattya taj maskar o információvi? Kathar hi amenge o „dzsanibe“ (vagy odá, aszo dzsanibeszke ikrasz)?

25 Dzsivibnaszkere rajzi

C] I báre alaposni búti taj aszo pálal avel

9] Bútyakerne papírja te keren palo dzsivibnaszkero rajzo:

Dive: buter szikjuvibeszkerere óri / projektiki búti

_ Palo E1-esno bútyakerno papíri keren jek dzsivibnaszkero rajzo pale jekhe manuseszte (phenasz palo jek szinto vagy rom pale tumaro környíko vagy andar tumaro országo, vagy pale valakaszte, akasz te tumen pindzsaren, szar o papu vagy i baba vagy odá, ako pase tumende besel). O bútyakerno papíri adana kotora ikrel:

_ Címo

_ Kípo

_ Szövego (phenasz jek ríszo jekhe interjúvosztar, le manuseszkero íletoszkero téle írínibe, taj még buter)

_ Dzsannahi odá

_ Tumari búti

_ Palo kípo

_ Szave informácijóvo vazdesz ári taj szo mukesz ári?

_ O bútyakerne papírja pe jek kiállításiszte szikavna majd ánde. Kana ári kerna o kiállítási, dzsanna te phenen odá, hogy szar kergyan o bútyakerne papírja.

10] (Na) dzsanav zór te len pe me hajuvibja...

I búti le bútyakerne papírenca na mukel szmírom ando ílo le manusenge. O bútya aszo aven p' odá hi lácshé, hogy o manus miné szigeder zór te saj lel kana pe hajuvibenca kerel búti, uppe len te bútyarel, taj - te báre kempel - te vakerele pálal ávrenca.

Dive: 20 perci

Valakityi dive búti kergyan le dzsivibnaszkere rajzoha. Roden o alav, aszo legfeder ári szikavel, hogy szar tumen hajon.

_ Írinen le téle pe jek kotor papírízste!

Választinen maskar adana bútya:

_ Khelibe bi o alava: Vakeren tumare trupoha!

_ Szikaven o alav mozgásiha! Szave gyorsno/polókno, rajkano/hudkerdo hi, taj még o buter, tumaro mozgási?

26 Dzsivibnaszkere rajzi

_ Phenen jek aszavi gyíli, aszo legfeder szikavel tumaro alav taj szar tumen hajon.

_ Írinen körbe tumaro alav le buterenge!

_ Szavo színo hi tumare alave? Keren jek aszavo színűno rajzo palo alav!

_ Saj hogy te ávreszar ári dzsannahi te fejezinen adá alav vagy hajuvibe?

Phenen ári jekfáreszke hurde csoportende, hogy ko pe szoszte ája uppe. Pálal dzsan pále le osztájiha ki búti.

_ Szi valaszo, aszo kija resztya ke tumaro ílo vagy téle linyan ándar vagy még valaszo áver andar o csoporto, aszo kamen te phenen vagy te vakerkeren pal' odá?

_ Po vígo rakinen ketháne o papírkatora, pe szoszte uppe íringyan tumaro alav pe bútyakero elejo.

27 Dzsivibnaszkere rajzi

Búti le kípence Irmgard Bibermann

And' adana szikjaribja o legbareder bútya o kípi hi, aszo le európvike romengero taj szintengero íleto bútyaren uppe. Telo szikjaribe adana saj hi uppe te haszninen po legbuterfélikne bútya: Adana kípi lacsho kezdési saj ovel ola témake, mer szikaven o bútya taj p' odá lidzsel le tanulóven, hogy te gondolkodinen, te phucskeren taj te vakerkeren pálal, taj jekhe dromeha te ánde szikaven, hogy szo sztya csilla.

O kípi ári akharibja hi: Csak kankóri szikaven o csácso, mer igazábó csak odá buka kotor szikaven andar o celo, aszo o fotósi választingya ári, taj jekfar-duvar csak o ánde ácsnado csácso szikaven. T' odá kampasz te dikhen, hogy szoszke kergye o kípi. Andar odona kípi, aszo po honlapo hi, jek-dú o jagale kergye misti kriminológija, ávera o orvossa taj papale ávera aszave gádzse, ako ande níposzkero íleto rodkernahi ke pumare hovade bútya. Majna o cele odá szikaven, aszo o gádzse gondolinen pal' odona nípi, akasz ári nyumingye maskar pumende.

Kana o tanulóvi le kípence kerem búti báre fontosno hi, hogy lengero dikhibe te na dzsal ni merre misto címo vagy mist' odá, aszo uppe hi írime. Mist' adá po honlapo zalog kípi avka hi, hogy nán' uppe írime nista, hogy o tanulóvi avka te szikjon aszar ónk dzsanen.

Angli búti le cele javaslatenca aszo akani aven palo szikjaribe odá h' o legfontosneder, hogy o kípi báre lácsho préko te dikhen o tanulóvi. Te odá dikhasz, hogy szo hi lengero hajuvibe, kana dikhen jek kípo, taj uppe len lasz p' odá, hogy ári te phenen pumare gondolattya, asszociációjóvi, hajuvibja taj saj még te p' odona bútya, szo pe lende aven, o tanulóvi pumenge uppe saj aven, hogy szo hi ande lende. Renceresen kampasz pe kotorende te keden aszo o kípo szikavel le phucsibenca, phenasz avka, hogy ári választinasz o motívumo, o dikhibe, o katora, taj még te aszave bútya po kípo, aszo ánglal taj maskar hi. Nevefélikne droma szikavas k' odá, szar te dikhen po kípi, szar te írinen len téle taj te genen pálal. O tanulóvi adaleha szikjona o különbségo maskar o dikhibe, maskar o írási taj maskar o genibe palo kípo. Dasz len bútya k' odá, hogy gógyaha te dikhen, te hajon taj te osztájozinen o kípi (dik Szar te bútyaren le kípence).

Pe bútyakero vígo o kípó pe po than szikagyola andi histórija. Mist' adá palo cele kípi szi jek harno téle irato le pontosne kotorenca ketháne (te meg hi) palo fotósi, palo bers kana úja taj pale kíposzkero cílo vagy pe szoszte hi (tudományosno, kriminológijajiko, etnológijajiko, nyevipeszkero, családiko). O tanulóvi saj dikhen te o internetesno ódalo, aká buter információjóvi saj arakhen palo kípó, szar phenasz o címo, o legbareder szövego taj még buter információjóvi (dik Dzsannahi odá).

Teleder jek-dú példa phenasz, hogy te szikavasz, szave bútyenca saj hi legfeder búti te kerem odole kípenca, aszo ári úje választime.

29 Kípi

Szar te bútyaren le kípencia

Cíli:

- _ Te dikhen rendesen taj báre lácshé o kípi
- _ Te dzsanen pumaro reakcijóvo taj o drom, aszo k' odá len ligigya: te hajon o ánde nyuminibe taj te dzsanen pálal te vakeren
- _ Te dzsanen te phucskeren palo kípi
- _ Te dzsanen ánde te dzsiven pumen ande ávrengero íleto: te dzsanen te dikhen o kípo taj ketháne te hajon le tartalmoha, aszo ketháne hi le diveha, le thaneha, le manusenca taj le kergyuvibeha (kana, ká, ko, szo)
- _ Te dzsanen papale ávreszar te gondolinen po kípo
- _ Te dzsanen o kípo po than te thoven andi histórija

Genen palo kípi

O kípo avka „genen“ szar jek szövego andar i balni uprutni sarka zsi ki jobni télalutni sarka, palo jek soro po áver. Súzseszte kampe te oven le cele kotorencia.

Andrutno képernyővo

Báre lácshé dikhen o kípo! Pal' adá kerén ánde tumare jakha. Akani vetítinen ári o kípo upp' odá képernyővo, aszo ande tumaro séro hi taj jedzinen le! Kerén ári tumare jakha taj cshiden ketháne o dú kípi! Szi valaszo különbségo?

Vakeren palo kípi

Arakhen jek partneri! O A tanulóvo ánde kerel pe jakha. O B tanulóvo vakerele palo kípo aszar csak saj hi, szar te csak pe jekhe kore barátoszke vakerelehi pálal. Fontosno hi, hogy csak odá te phenel, aszo csácse dikja. Pal' adá le A tanulóveszke még te akani ánde hi kerde o jakha, taj akani ó hagy phenel, aszo képzelingya. Po vígo o A tanulóvo ári kerel o jakha taj ketháne cshidel o andrutno kípo ole rendesne kípoha. Báre fontosno hi hogy o tanulóvi súzseszte te oven odoleha, hogy szi különbségo maskar o vakerelebe taj maskar o gondolattya. Phenasz, dikhav jekhe bare kotor manuse andar i bloka pi ucca te dikhen taj ketháne cidel pe jakha (dikhibe). Dikhav jekhe zorale manuse andar i bloka pi ucca te dikhen taj ári hi meredime leszkeré jakha (gondolattya).

Dikhen báre lácshé o kípi

Figyelmoha szikjuvkeren o kípo! Pálal phenen valaszo p' adana phucsibja: Szave gondolattya taj asszociációjóvi áje ande tumari gódi? Szo halijan ande tumende? Pe szoszte tumen emlékesztetinel o kípo? Roden jek partneri taj phenen leszke tumare hajuvibja! Po vígo phenen jekfáreszke ando csoporto o gondolattya, o hajuvibja taj o asszociációjóvi, aszo elsőneszke „ánde ugrinen“.

Vakerkeribe bi o alava

Keren stár dzsénendar csoportya! Szako csoporto te lel ángle jek papíri! Báre lácshe szikjuvkeren o kípo! Keden ketháne melléknevi, pale szoszte odá gondolinen, hogy téle írinen o kípo! O jek tanulóvo uppe írinel o elsőno melléknevo taj oggya del o papíri le buter tanulóvenge ando csoporto, hogy te ónk bi o alava uppe te írinen jek-jek melléknevo. Keren adi búti buterval! Pálal hagy dzsan oggya ko áver csoporto taj hagy ciden télal, hogy szave alava hi ugyanodona taj szave hi ávera ando dú csoporto. Írinen uppe taj szikaven ánde le cele csoportoszke, hogy pe szoszte jutingyan!

Ávreszar:

O tanári ári vetítinel jek kípo po falo. O tanulóvi szikjuvkeren le taj pálal uppe ácsHEN taj uppe írinen pumare hajuvibja pi tábla vagy pe jek plakátoszte. Adá celo bi o alava keren zsi k' odá, míg neve bútyenca na dzsanen ángle te ácsHEN.

Elsőne hajuvibja

Szikjuvkeren o kípo jek-dú másodperci taj pálal thoven le fére! Írinen téle, hogy szo ája ande tumari gódi! Ma dikhen le papale, amíg írinen! Akani papale dikhen o kípo taj pontosítinen vagy phergyaren ári aszo téle íringyan!

Ávreszar:

O tanári ári vetítinel jek kípo po falo po jek-dú másodperco taj pálal ári le kerel. O tanulóvi uppe írinen aszo ande lengeri gódi avel. Pal' adá papale dikhen o kípo po falo taj pontosítinen vagy ári phergyaren aszo téle íringye.

Bulho szít dikhibe – uppe zoomolási

Báre lácshe szikjuvkeren o kípo! Pal' adá ker adá kísérleto: Próbinen avka te dikhen, hogy o celo kípo te dityhol. Vagy ikren tumendar dureder o kípo, vagy ácsHEN uppe taj jek lípinen pokeder kathar o számítógépo.

Akani pale próbinen te dikhen jek kotor andar o celo. Dzsán pále ko celo kípo taj akani papale pe áver kotoreszte te dikhen!

Roden jek partneri taj szikaven leszke vagy lake tumaro zoomoltno kípo avkaja: Tumaro partneri hagy kerel ánde pe jakha taj tu pale ucshar téle o kípo párne papírenca, hogy csak o zoomoltno kotor te dityhol.

O partneri akani ári saj kerel pe jakha taj saj dikhel o cele kotora. Akani cserélinen than!

Ánglal – pálal / maskar – szílo

Báre lácshe szikjuvkeren o kípo! Szo saj hi te dikhen ánglal taj szo pálal? Szo hi ando maskar taj po szílo le kíposzke? Szavo hatási hi adale? Phucsen tumendar, hogy o fotósi direkt avka ácsHAGYA-i ánde vagy na?

Kotora

Len jek párho papíri taj ucsharen téle jek kotor andar o kípo! Le kíposzke csak o uprutno harmad ríszo muken csúcsone taj szikjuvkeren le! Maj kerem ugyanadá le télalutne taj le maskarutne harmadoha! Haszninen buter papírja, hogy ári te vazden o hurdeder kotora! Szo avel ande tumari gódi? Szar avel adá k' odá, aszo dikhen?

Phirkeribe po kípi

Muken tumare jakhenge, hogy ánde te phirkerem o kípo! Képzelines odá, hogy te tumen po kípo sztyan taj te phirkerem odoj. Szo sunen (zergéssa, hangi, alava, mondattya)? Szavi szaga hajon? Szo hajon?

Ávreszar:

Lidzsen vígig tumare jakha po kípo! Képzelines odá, hogy oggya reszen ando gav pont and' odá perco. Szo dikhen odoj? Írinen téle, aszo dikhen taj hajon!

Phucsen le kípen

Báre lácshé szikjuvkerem o kípo! Pal' adá phucsen le kípo:

P' odá gondoskodinav, hogy...

Odá kamav te dzsanen, hogy...

Odá mandar phucsav, hogy...

Kípengere cími

Kerem trín dzsénendar csoportya! Képzelines odá, hogy tumen sztyan le nyevipeszkere íróvi taj besibe ikrem le szerkesztóvenca. O kípo le nyevipeszke po elsőno ódalo kampe te thoven. Roden jek lacsho címo taj írinen valaszó telo kípo. Szikaven ánde le osztájiszke, hogy szavo úja.

Dzshivde kípi

Választinen ári jekhe manuse palo kípo taj írinen leszke vagy lake jek harno dzsivibnaszkero rajzo: nevo, bersa, legbareder kamibe, legbareder dár. Vakerem pal' odá, hogy szo saj gondolinel adá manus pal' odá, aszo po kípo hi and' odá perco kana o kípo kergyija. Vakerem pal' odá, szo saj sztya dese percenca angl' odá, kana o kípo kergyija.

Kípi aszo vakerem: gondolatbuboréki

Választinen ári jek vagy dú manusa po kípo taj gondolinen préko, szo saj gondolinye and' odá perco. Rajzolinem jek gondolatbuboréko, taj te írinen ánde lengere gondolattya! Kerem trín dzsénendar csoportya taj szikaven ánde pe szoszte jutingyan! Ko szave manuse választinya taj szoszke? Szi aszave gondolattya, aszo ugyanaszave hi vagy ávera?

Kípi aszo vakeren: vakerkeribe

Választinen ári dú manusen palo kípo taj képzeline odá, hogy vakerkeren jekfáreha.

Írinen jek harno vakerkeribe!

Ávreszar:

Választinen ári dú manusen po kípo taj arakhen ári, szo phengyéhi and' odá perco. Rajzoline gondolatbuboréki taj írinen ánde o alava!

Préko ácsnado dikhibe

Képzeline odá, hogy pe dromeszkeró áver ódalo sztyan taj othar dikhen, hogy szo kerén.

Írinen téle, aszo dikhen!

Dikhibeszkeri narratíva

Képzeline odá, hogy tumen sztyan o jek manus po kípo, ako pálal ácsnel szar jek megfigyelővo taj dikhel, hogy szo hi. Írinen jek levelo jek barátoszke, aszoszte téle írinen tumare dikhibja taj gondolattya.

Préko ácsnado dikhibe

Báre lácshé szikjuvkeren o kípo! Keren hurde csoportya! Keren jek csoportosno jeleneto, aszo ánde szikavel, szo hi po kípo! Figyeline po kotora, phenasz pe mujeszkeró khelibe, pe truposzkeró taj vasztengero ikribe taj te p' odá, hogy szo hi ando maskar le kíposzke. Képzeline odá, hogy szar ári diklahi o kípo, te jek aszavo manus le kergyáhi, ako po kípo hi. Szo rakingyáhi ó po kíposzkeró maskar? Szo kamel/kamlahi odoleha te phenen vagy te üzeninen?

Ángl' odá - Akani - Pal' odá

Keren hurde csoportya! Keren jek csoportosno jeleneto, aszo ánde szikavel aszar csak saj hi, szo hi po kípo! Képzeline odá, hogy szo sztya pándzse percenca angl' odá taj szo ovla pándzse percenca pal' odá. Keren csoportosne jelenettya po szo dú!

Szikaven ánde o csoportosne jelenettya le manusenge! O közönségo hagy kerén ánde pumare jakha, amíg o csoporto ángle kízilinel po pódijumo po elsőno jeleneto. Kana szako ári saj kerel pe jakha, saj hi te dikhen taj te szikjuvkeren jek buka o ánde ácsnavibe angl' odá, hogy papale ánde kernahi pumare jakha. Ugyanadá kerasz te ole áver dú jelenetenca. Po vígo aszavo ovla, szar te o közönségo jek animácijósno filmo te dikjáhi.

Különfélikne véleménnya

Báre lácshé szikjuvkeren o kípo! Keren hurde csoportya! Gondoline ánde tumen ande cele manusengero than pale jekfáreszte, ako po kípo hi. Phenén o különfélikne véleménnya ole cele manusenge!

Példi andar o szikjaribeszkeré papírja

A1 Bútyakerno papíri

Genen palo kípi

O kípo avka „genen“ szar jek szövego andar i balni uprutni sarka zsi ki jobni télalutni sarka, palo jek soro po áver. Súzseszte kampe te oven le cele kotorenca.

Kotora

Len jek párho papíri taj ucsharen téle jek kotor andar o kípo! Le kíposzke csak o uprutno harmad ríszo muken csúcsone taj szikjuvkeren le! Maj kerén ugyanadá le télalutne taj le maskarutne harmadoha! Haszninen buter papírja, hogy ári te vazden o hurdeder kotora! Szó avel ande tumari gódi? Szar avel adá k' odá, aszo dikhen?

Kípengere cími

Keren trín dzsénendar csoportya! Képzelen odá, hogy tumen sztyan le nyevipeszkeré íróvi taj besibe ikren le szerkesztóvenca. O kípo le nyevipeszke po elsőno ódalo kampe te thoven. Roden jek lacsho címo taj írinen valaszó telo kípo. Szikaven ánde le osztájiszke, hogy szavo úja.

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po A1-esno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole információvenca, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergyia.

A3 Bútyakerno papíri

Bulho szít dikhibe – uppe zoomolási

Báre lácshé szikjuvkeren o kípo! Pal' adá ker adá kísérleto: Próbinen avka te dikhen, hogy o celo kípo te dityhol. Vagy ikren tumendar dureder o kípo, vagy ácsshen uppe taj jek lípinen pokeder kathar o számítógépo. Akani pale próbinen te dikhen jek kotor andar o celo. Dzsan pále ko celo kípo taj akani papale pe áver kotoreszte te dikhen! Roden jek partneri taj szikaven leszke vagy lake tumaro zoomoltno kípo avkaja: Tumaro partneri hagy kerel ánde pe jakha taj tu pale ucshar téle o kípo párne papírenca, hogy csak o zoomoltno kotor te dityhol. O partneri akani ári saj kerel pe jakha taj saj dikhel o cele kotora. Akani cserélinen than!

Phucsen le kípo

Báre lácshé szikjuvkeren o kípo taj phucsen jek zalog palo tartalmo! Avka kerén:
_ Odá kamav te dzsanen, hogy ugyan...

- _ Kamáhi te dzsanen, hogy...
- _ Odá phucsav mandar, hogy...

Pálal keden ketháne o phucsibja ando csoporto taj írinen le uppe pe jek plakátosztel!

Feltételezinen o kípo

- _ Szo sztya le kíposzkero cílo?
- _ Szoszke kergyija?
- _ Szavo hajuvibe kamlahi ári te anen?
- _ Szo kamlahi te üzeninen?

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po A3-asno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole információjovencá, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergya. Próbinen te válaszolinen po uprutne phucsibja, maj roden o bútya, hogy uppe te aven, lácshé-i gondolingyan.

A6 Bútyakerno papíri

Andrutno képernyővo

Báre lácshé dikhen o kípo! Pal' adá kerén ánde tumare jakha. Akani vetítinen ári o kípo upp' odá képernyővo, aszo ande tumaro séro hi taj jedzinen le! Kerén ári tumare jakha taj cshiden ketháne o dú kípi! Szi valaszo különbségo?

Préko ácshado dikhibe

Képzeline odá, hogy pe dromeszkeró áver ódalo sztyan taj othar dikhen, hogy szo kerén. Írinen téle, aszo dikhen!

Ángl' odá - Akani - Pal' odá

Kerén hurde csoportya (max. 5 dzséne)! Kerén jek csoportosno jeleneto, aszo ánde szikavel aszar csak saj hi, szo hi po kípo! Képzeline odá, hogy szo sztya pándzse percenca angl' odá taj szo ovla pándzse percenca pal' odá. Kerén csoportosne jelenettya po szo dú!

Szikaven ánde o csoportosne jelenettya le manusenge! O közönségo hagy kerén ánde pumare jakha, amíg o csoporto ángle kízsilinel po pódijumo po elsőno jeleneto. Kana szako ári saj kerel pe jakha, saj hi te dikhen taj te szikjuvkeren jek buka o ánde ácsHAVIBE angl' odá, hogy papale ánde kernahi pumare jakha. Ugyanadá kerasz te ole áver dú jelenetencá. Po vígo aszavo ovla, szar te o közönségo jek animációjosno filmo te dikjáhi.

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po A6-asno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole információjovencá, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergya.

35 Kípi

B3 Bútyakerno papíri

Vakeren palo kípi

Arakhen jek partneri! O A tanulóvo ánde kerel pe jakha. O B tanulóvo vakerel palo kípo aszar csak saj hi, szar te csak pe jekhe kore barátoszke vakerlahi pálal.

Fontosno hi, hogy csak odá te phenel, aszo csácse dikja. Pal' adá le

A tanulóveszke még te akani ánde hi kerde o jakha, taj akani ó hagy phenel, aszo képzelingya. Po vígo o A tanulóvo ári kerel o jakha taj ketháne cshidel o andrutno kípo ole rendesne kípoha.

Báre fontosno hi hogy o tanulóvi sűzsészte te oven odoleha, hogy szi különbségo maskar o vakeribe taj maskar o gondolattya. Phenasz, dikhav jekhe bare kotor manuse andar i bloka pi ucca te dikhen taj ketháne cidel pe jakha (dikhibe).

Dikhav jekhe zorale manuse andar i bloka pi ucca te dikhen taj ári hi meredime leszkere jakha (gondolattya).

Kípi aszo vakeren: vakerkeribe

Választinen ári dú manusen palo kípo taj képzelenen odá, hogy vakerkeren jekfáreha.

Írinen jek harno vakerkeribe!

Ávreszar:

Választinen ári dú manusen po kípo taj arakhen ári, szo phengyéhi and' odá perco. Rajzolinen gondolatbuboréki taj írinen ánde o alava!

Különfélikne véleménnya

Báre lácshé szikjuvkeren o kípo! Keren hurde csoportya! Gondolinen ánde tumen ande tríne manusengero than ako ánglal hi, taj te and' odá, ako pálal ácshe.

Phenen o különfélikne véleménnya ole cele manusenge!

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po B3-asno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole informácijóvenca, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergyia.

B7 Bútyakerno papíri

Phirkeribe po kípi

Muken tumare jakhenge, hogy ánde te phirkeren o kípo! Képzelenen odá, hogy te tumen po kípo sztyan taj te phirkeren odój. Szo sunen (zergéssa, hangi, alava, mondattya)? Szavi szaga hajon? Szo hajon?

Ávreszar:

Lidzsen vígig tumare jakha po kípo! Képzelenen odá, hogy oggya reszen ando gav pont and' odá perco. Szo dikhen odój? Írinen téle, aszo dikhen taj hajon!

Ánglal – pálal

Báre lácshé szikjuvkeren o kípo! Szo saj hi te dikhen ánglal taj szo pálal? Szo hi ando maskar taj po szílo le kíposzke? Szavo hatási hi adale? Phucsen tumendar, hogy o fotósi direkt avka ácsbagya-i ánde vagy na?

Kípi aszo vakeren: gondolatbuboréki

Választinen ári jek vagy dú manusa po kípo taj gondolinen préko, szo saj gondolinye and' odá perco. Rajzolinen jek gondolatbuboréko, taj te írinen ánde lengere gondolattya! Keren trín dzsénendar csoportya taj szikaven ánde pe szoszte jutingyan! Ko szave manuse választinya taj szoszke? Szi aszave gondolattya, aszo ugyanaszave hi vagy ávera?

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po B7-esno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole informácijóvenca, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergyia.

C2 Bútyakerno papíri

Vakerkeribe bi o alava

Keren stár dzsénendar csoportya! Szako csoporto te lel ángle jek papíri! Báre lácshé szikjuvkeren o kípo! Keden ketháne melléknevi, pale szoszte odá gondolinen, hogy téle írinen o kípo! O jek tanulóvo uppe írinel o elsőno melléknevo taj oggya del o papíri le buter tanulóvenge ando csoporto, hogy te ónk bi o alava uppe te írinen jek-jek melléknevo. Keren adi búti buterval! Pálal hagy dzsan oggya ko áver csoporto taj hagy ciden télal, hogy szave alava hi ugyanodona taj szave hi ávera ando dú csoporto. Írinen uppe taj szikaven ánde le cele csoportoszke, hogy pe szoszte jutingyan!

Ávreszar:

O tanári ári vetítinel jek kípo po falo. O tanulóvi szikjuvkeren le taj pálal uppe ácsHEN taj uppe írinen pumare hajuvibja pi tábla vagy pe jek plakátoszke. Adá celo bi o alava kerén zsi k' odá, míg neve bútyenca na dzsanen ángle te ácsHEN.

Phucsen le kípo

Báre lácshé szikjuvkeren o kípo taj phucsen jek zalog palo tartalmo! Avka kerén:

- _ Odá kamav te dzsanen, hogy ugyan...
- _ Kamáhi te dzsanen, hogy...
- _ Odá mandar phucsav, hogy...

Pálal keden ketháne o phucsibja ando csoporto taj le csoportoszkeró vezetővo hagy írinel len uppe pe jek plakátoszke!

Préko ácshado dikhibe

Báre lácshe szikjuvkeren o kípo! Keren hurde csoportya! Keren jek csoportosno jeleneto, aszo ánde szikavel, szo hi po kípo! Figyelinen po kotora, phenasz pe mujeszkeró khelibe, pe truposzkeró taj vasztengero ikribe taj te p' odá, hogy szo hi ando maskar le kíposzke. Képzelinen odá, hogy szar ári diklahi o kípo, te i dzsúli le kergyáhi, ako po kípo hi. Szo kamel/kamlahi odoleha te phenen vagy te üzeninen? Anen ketháne jek-jek csoportjeleneto, hogy adá ánde te szikaven! Szo dú jelenettya szikaven ánde szakoneszke!

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po C2-esno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole információjénca, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergyá. Roden válaszi po uprutne phucsibja!

C10 Bútyakerno papíri

Dikhen báre lácshe o kípi

Figyelmoha szikjuvkeren o kípo! Pálal phenen valaszó p' adana phucsibja:

- _ Szave gondolattya taj asszociációjóvi áje ande tumari gódi?
- _ Szo halijan ande tumende?
- _ Pe szoszte tumen emlékesztetinel o kípo?

Roden jek partneri taj phenen leszke tumare hajuvibja!

Po vígo phenen jekfáreszke ando csoporto o gondolattya, o hajuvibja taj o asszociációjóvi, aszo elsőneszke „ánde ugrinen“.

Ánglal – pálal

Báre lácshe szikjuvkeren o kípo! Szo saj hi te dikhen ánglal taj szo pálal? Szo hi ando maskar taj po szílo le kíposzke? Szavo hatási hi adale?

Phucsen tumendar, hogy o fotósi direkt avka ácsbhagya-i ánde vagy na?

Kíposzkeró címo

Keren trín dzsénendar csoportya! Képzelinen odá, hogy tumen sztyan le nyevipeszkeró íróvi taj besibe ikren le szerkesztóénca. O kípo le nyevipeszke po elsőno ódalo kampe te thoven. Roden jek lacsho címo taj írinen valaszó telo kípo. Szikaven ánde le osztájiszke, hogy szavo úja.

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po C10-esno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole információjénca, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergyá.

D8 Bútyakerno papíri

Elsőne hajuvibja

Szikjuvkeren o kípó jek-dú másodperci taj pálal thoven le fére! Írinen téle, hogy szo ája ande tumari gódi! Ma dikhen le papale, amíg írinen! Akani papale dikhen o kípó taj pontosítinen vagy phergyaren ári aszo téle íringyan!

Ávreszar:

O tanári ári vetítinel jek kípó po falo po jek-dú másodperco taj pálal ári le kerel. O tanulóvi uppe írinen aszo ande lengeri gódi avel. Pal' adá papale dikhen o kípó po falo taj pontosítinen vagy ári phergyaren aszo téle íringye.

Phucsen le kípó

Báre lácshé szikjuvkeren o kípó taj phucsen jek zalog palo tartalmo! Avka kerem:

- _ Odá kamav te dzsanen, hogy ugyan...
- _ Kamáhi te dzsanen, hogy...
- _ Odá mandar phucsav, hogy...

Pálal keden ketháne o phucsibja ando csoporto taj le csoportoszkeró vezetővo hagy írinel len uppe pe jek plakátoszte!

Dikhibeszkeró narratíva

Képzelines odá, hogy tumen sztyan o cshávo, ako andar la bárjakeri kapuva lesinel, hogy szo hi. Írinen jek levelo jek barátoszke, aszoszte téle írinen tumare dikhibja taj gondolattya.

Gondolkodinen palo kípó

Dzsan uppe po D8-asno ódalo po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole információjóvenca, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípó hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípó, ko taj szoszke le kergyia.

Ári phergyarde papírja: HODONÍN U KUNŠTÁTU

Vakerkeribe bi o alava

Keren stár dzsénendar csoportya! Szako csoporto te lel ángle jek papíri! Báre lácshé szikjuvkeren o kípo! Keden ketháne melléknevi, pale szoszte odá gondolinen, hogy téle írinen o kípo! O jek tanulóvo uppe írinel o elsőno melléknevo taj oggya del o papíri le buter tanulóvenge ando csoporto, hogy te ónk bi o alava uppe te írinen jek-jek melléknevo. Keren adi búti buterval! Pálal hagy dzsan oggya ko áver csoporto taj hagy ciden télal, hogy szave alava hi ugyanodona taj szave hi ávera ando dú csoporto. Írinen uppe taj szikaven ánde le cele csoportoszke, hogy pe szoszte jutingyan!

Ávreszar:

O tanári ári vetítinel jek kípo po falo. O tanulóvi szikjuvkeren le taj pálal uppe ácsHEN taj uppe írinen pumare hajuvibja pi tábla vagy pe jek plakátoszte. Adá celo bi o alava keren zsi k' odá, míg neve bútyenca na dzsanen ángle te ácsHEN.

Dzshivde kípi

Választinen ári jekhe manuse palo kípo taj írinen leszke vagy lake jek harno dzsivibnaszkero rajzo: nevo, bersa, legbareder kamibe, legbareder dár. Vakeren pal' odá, hogy szo saj gondolinel adá manus pal' odá, aszo po kípo hi and' odá perco kana o kípo kergyija. Vakeren pal' odá, szo saj sztya dese percenca angl' odá, kana o kípo kergyija. Jósolinen le, szo ovla dese percenca pal' odá!

Gondolkodinen palo kípo

Dzsan uppe po bútyakerno papíri aszo palo HODONÍN U KUNŠTÁTU basol po www.romasintigenocide.eu honlapo. Cshiden ketháne tumare hajuvibja taj gondolattya odole informácijóvenca, aszo ando szövego taj ando téle írínibja palo kípo hi. Próbinen uppe te aven p' odá, kana kergyija o kípo, ko taj szoszke le kergyia.

40 Kípi

Szar saj marasz szít o csillutno dikhibe, aszo ando manusa thabija?

Robert Sigel

I histórija buter hi odolesztar, hogy ánde te szikavel odona bútya, aszo sztye. I histórija te ári kedibe, értékelési, ketháne ácshavibe taj te le jelentésiszkeró keribe hi. O történeássza hi odona, ako legfeder hajon kija and' adá fojamato. Lengeri búti taj keribja na nista hi, hanem ando igazikne társadalmi kergyon. I írindi taj phendi histórija hi odá, aszo ketháne avel ándar po vígo: jek specjálisni histórijiki narratíva.

Mist' adá adana histórijike vakeribja konstrukcijóvi hi. Tele narratívengeró keribe ikrel o formálási le sajátne kípenge taj le oggyárutne kípenge. O formálási le sajátne csoportoszkere kípenge szar sajátne kípi t' ovlahi (családo, nípo, nácijóvo, nemi, hívőne manusa, taj még buter), taj le áver csoportoszkere kípenge szar oggyárutne kípi t' ovlahi (családo, nípo, nácijóvo, hívőne manusa, taj még buter). Kana aszave kípi kergyon, mindig ánde hi o dikhibe, aszo ando manusa thabije, vagyis o tipikusne viselkedéssa taj aszo adaleha phirel. Dúfélikne dikhibja hi taj maskar lende adana hi o különbségo: o ergyave dikhibja (előítélettya) mindig ikren ande pumende ergyave kitora, amíg odá dikhibe, aszo ando manusa thabija (sztereotípija), saj hi te lácsho, te ergyavo taj te niszavo.

O histórijike narratívai taj o kípi, aszo ánde hi, mindig uppe kampe te dikhen papale taj papale, hogy csácse avka sztye-i. Te o sajátne taj te o oggyárutne kípi ánde saj thabon szar dikhibja ando manusa. Adana dikhibja egyre paleder taj paleder dzsan le csacsipesztar zsi addig, amíg ni na szikaven má odá. Főleg p' odá kípo kampe uppe te dikhen, aszo palo „cigánnya“ kerde. Adá kípo má báre csilla báre dúr hi le csacsipesztar, mer csak odona dú kípi szikaven, aszo ando manusa thabije. Andar adana ergyave dikhibja indulingya o megbéjegzési, o tradkeribe, o níposzkero mundarkeribe taj odá, hogy mindenfélkno jogo linye lendar teli zór le Nemzetike Szocialistenge.

Ke histórijakero szikjuvibe kija kampe te tartozinen o uppe dikhibe ole histórijike narratívenge taj le kípenge, aszo ánde hi. Odá, aszo telo szít maribe pindzsarasz, ole uppe dikhibeszkeró jek ríszo hi. O szít maribe szikavel szar bárgyija ári i histórijiki narratíva, mer nangóne mukel odona ríszi, aszosztar ketháne úja rakime. O szít maribe la narratívake adana gondolattya taj phucsibja anel ángle:

41 Sztereotípiji

Saj hi te bizonyítinen odi búti, pale szoszte alav hi?

Lácshe szikavel ánde, pale szoszte alav hi?

Ánde szikavel o dikhibe, hogy szo ácsshavel ketháne, szoszke úje taj szo úje andar o bútya?

Szo javaslinen bi o bizonyítéko p' odona, aszo ketháne ácsshavel, aszo úje, taj aszo andar odona bútya úje?

Szoszke na dikhen p' odona, aszo ketháne ácsshavel, aszo úje, taj aszo andar odona bútya úje?

Szave ávera, jekfáresztar különbözőne taj jekfáreha szembe ácsshade gondolattya taj magyarázattya saj oven?

Szave haszni saj oven palo dikhibe, aszo ánde úja szikado?

Telo szikjaribe odona bútya, aszo ando manusa thabije, szít saj hi te maren te buter bútyenca. Odá mócceri, aszar szikjaren len, függinel phenasz le tanulóengere bersendar, le dzsanibesztar, le gondolkodásisztar, hogy szar dzsanen te phucskeren, szar pindzsaren o móccerja, taj szar dzsanen különbségo te thoven maskar o lácshe taj maskar o ergyave bútya, taj még o buter. Andar odá but minden te po tanárja csácso hi.

O bútya p' adá honlapo báre lacsho lehetőségó del p' odá, hogy adana móccerja te ando gyakorlato saj te besaven préko:

Préko ácsshado dikhibe

O préko ácsshado dikhibe odá hi, hogy ávren lengere sajátne jakhenca te dikhasz – taj te p' odá, hogy amare csoporto le buterengere jakhenca te saj dikhasz. Odá phari búti hi, hogy ávrenge jakhenca te dikhasz.

O ánde dzsivibe ande jekhe szereposzte szar jek ángle anibe, o naplóvi, o levelja, o gyíja taj áver művészi ke bútya odá segítinen te reszen, hogy préko te ácsshel o dikhibe le manusenge.

O megfigyelővo szar tanúvo

Po vígo ande peszte ikrel o préko ácsshado dikhibe:

Jekhe megfigyelőveszkero dikhibe, ako na cidel nikija, báre fontosno hi k' odá, hogy pale jekha bútyate saj ovel te phenen, hogy lácshe vagy ergyavo hi. Aszave szerepjátékoszte aszo po bíróságó khelgyol, vagy áver hasonlóné bútyende saj hi te roden o csácso. Adi búti zorajarel le ternengero hajuvibe palo suzso csácso.

O manus taj o csoporto

O dikhibja palo csoportya, aszo ando manusa thabije, mindig palo átalánosítási hi; ando csoporto na thoven különbségo maskar o manusa taj na dikhen odá hogy kityifélikno manus hi ánde. Adá saj hi te szikaven aszave bútyenca, phenasz aszar han, szo keren pasi kafidi, aszo ánde kampe te ikren ando családó, taj szo keren kana uppe reszen taj szo uzsaren odolesztar. Adana bútya ande manuseszkero sajátno dzsivibe uppe saj hi te haszninen szar jek elemzőni búti: O csoporto nasavel odá kípo (osztájo, családó, nípo, nemi, hívőne manusa, taj még buter), aszo pale peszte ikrel, taj adá te le oggyárutne kípenca avka hi.

Dzsivibnaszkere rajzi papale phendle vagy fojtatime

Maskar o dzsivibnaszkere rajzi le romenge taj szintenge – ugyanavka aszar áver csoportenge akasz tradkernahi – szi aszavo, aszo zórjaha cshingye epasóne. Odolengero íleto, ako adá préko dzsivgye, dzsalahi dureder, de báre but kílódnahai mist' adá ande pumaro íleto. Te aszave manusengero íleto dikhasz zsi adádíve, ako adá préko dzsivgye, sanszo saj ovel amen te hajon odole dikhibeszkerere veszéjja, aszo ando manusa thabije, taj te odá, hogy szako manus áver taj áver hi taj szakonesztar saj ovel buter.

Jek áver lehetőségo hi te mangel le tanulóven, hogy te képzelenen odá, hogy szavo újáhi jekhe mundarde manuseszkero íleto. Avka préko pumen dzsanen te thoven po ergyave dikhibja, aszo ko mundaripe liginye, taj saj dikhen, phenasz, hogy andar o romane taj szintike csháve szo saj újáhi.

Adana taj áver szikjaribeszkerere móccerja ári saj keren o vudera ko uprutne gondolattya taj phucsibja. Jek-dú histórija k' odá lidzsel, hogy szako hurdo kotor lácshe te saj dikhasz, te vakerkerasz pal' odona dikhibja, aszo ando manusa thabije, te dzsanasz szar úje, lengeri logika, taj szo hi lengero hatási. O szít maribe uppe kotorengere dzsanibe ácschel taj o honlapo adá dzsanibe del.

43 Sztereotípiji